

Биљана ВУЧЕТИЋ*

ЈАВНОСТ СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА О ЦРНОЈ ГОРИ У БАЛКАНСКИМ РАТОВИМА

ABSTRACT: *This paper aims to present the shaping of American public opinion on Balkan Wars 1912-1913. It is based on information published in New-York Tribune and The Washington Post. These newspapers regularly monitored situation in the Balkans. Although State Department was ready to engage in European affairs, public opinion strived to support principle that the Balkans should remain to the Balkan peoples.*

KEY WORDS: USA, Press, Balkan Wars 1912-1913, Public Opinion

Јавно мњење Сједињених Америчких Држава, у складу са државном спољном политиком, није показивало посебни интерес за подручје Балкана на почетку XX века. Било је коментара о краљеубиству у Србији 1903. године и нешто бројнијих реаговања на Анексиону кризу 1908-1909. године. Односом Сједињених Америчких Држава према Црној Гори и Србији крајем XIX и у XX веку досад су се бавили Богдан Љ. Поповић¹, Драгољуб Живојиновић², Дубравка Остојић-Фејић³ и други истраживачи који су се занимали дипломатском историјом уопште. Овај рад је настао углавном на основу проучавања америчке штампе у првој деценији XX века. Јавно мњење САД према Балканским ратовима, тачније према улози Црне Горе, посматрано је кроз написе водећих листова са источне обале, *Њујорк Трибјун*⁴ и *Вашигтон*

* Аутор је виши истраживач у Историјском институту САНУ.

¹ Богдан Љ. Поповић, *Прва посета једног америчког дипломате Црној Гори* у: Ђ. Лопичић, *Студије и огледи о дипломатији Црне Горе*, Београд 2006, 345-354; исти, *Једна понуда краља Николе Американцима*, у: Ђ. Лопичић, нав.дело, 539-549.

² Драгољуб Р. Живојиновић, *Црна Гора у борби за опстанак: Отварање црногорског посланства у Вашингтону, 1917-1918 године*, у: Ђ. Лопичић, нав.дело, 739-791.

³ Д. Остојић-Фејић, *САД и Србија 1914-1918*, Београд 1994.

⁴ *New York Tribune* је покренуо 1841. Хорас Грили (Horace Greeley), један од оснивача

*Поста.*⁵ У раду је коришћена дигитализована штампа из фондова Конгресне библиотеке у Вашингтону, као и поједини примерци новинских листова из највеће новинске интернет базе⁶. Драгоцено помоћно средство била је Енциклопедија америчког новинарства.⁷

За разлику од Руско-јапанског рата и прве Мароканске кризе, где се амерички председник Теодор Рузвелт активно укључио у посредовање и мировне напоре, за Анексиону кризу и проглашење независности Бугарске испољено је само умерено интересовање. Председник Рузвелт је сматрао да би Аустро-Угарска требало да буде носилац цивилизацијских промена на Балкану.⁸ Иначе је и прилично резервисани амерички државни секретар Елиху Рут⁹ изјављивао да је ”европски Оријент” ван политичке сфере интереса САД, те се влада неће мешати директно у догађаје на том простору.

Интересовање јавности за Балкан 1912. године изазвала је и промена атмосфере у Стејт департменту. Наиме, Луис Ајнштајн, амерички дипломата нижег ранга, забринут због дешавања у Европи, још годину дана пре почетка Првог балканског рата написао је писмо помоћнику Државног секретара, Хантингтону Вилсону, које је постало један од најзначајнијих документа из тог периода.¹⁰ Он је закључио да еко-

---

Републиканске партије, на левичарским традицијама. Од 1872. године контролу над листом је преузео Whitelaw Reid, власник новина *New York Herald*. Он је био посланик САД у Француској 1889-1892. и амбасадор у Великој Британији 1905-1912. У заглављу листа стоји мото ”Прогресиван, али не и радикалан” (*Progressive but not Radical*). Од 1922. године лист се зове *New York Herald Tribune*, излазио је до 1947, а од 1983. године излази поново.

⁵ *Washington Post* основан је 1877, уз помоћ чланова Демократске партије из Охаја. Лист је излазио дневно. Имао је посебан нагласак на националну политику. Редовно је излазио до доба Вудроа Вилсона, све док је њиме управљао Рол Мек Лин (*Roll Mc Lean*). Свој крах доживљава 30-тих година 20. века, а нагли опоравак почетком 70-тих, када је постао један од водећих дневних листова у САД. Добитник је 25 Пулицерових награда, а његови новинари су отворили једну од највећих афера у САД - Вотергејт.

⁶ www.newspapersarchive.com је база штампе која се месечно увећава за око 2,5 милиона страна.

⁷ *Encyclopedia of American Journalism*, ed. Stephen L. Vaughn, New York Routhledge, 2008.

⁸ William C. Askew and J. Fred Rippy, *The United States and Europe's Strife, 1908-1913*, *The Journal of Politics*, Vol. 4, No. 1 (Feb., 1942), pp. 68-79.

⁹ Елиху Рут (*Elihu Root* 1845–1937), правник и државник, добитник Нобелове награде за мир 1912. године. Био је државни секретар у министарству рата 1899-1904, где је помагао земљама освојеним у Шпанско-америчком рату. Председник Теодор Рузвелт га је именовано за државног секретара 1905, а од 1909-1915. године имао је положај сенатора из Њујорка. Био је председник сенатског комитета за правосуђе и председник Карнегијевог задужбине за међународни мир 1910-1925 године. Од 1921. године се налазио на челу америчког савета за међународне односе.

¹⁰ Луис Ајнштајн (*Lewis Einstein*), радио је у амбасадама у Константинопољу (од 1903,

номски интереси не дозвољавају Сједињеним Америчким Државама да буду незаинтересоване за политичке догађаје у Европи. Увидео је да је Велика Британија допринела очувању баланса европских сила, али и да је најопаснија појава у Европи растући англо-германски антагонизам. Уколико би Немачка тријумфовала у тој борби, запретила би САД и осталим народима света. Предложено је да Сједињене Америчке Државе обавезно узму активно учешће у европским пословима.¹¹

Балкански ратови су представљали покушај народа Балканског полуострва да се ослободе последњих трагова османске владавине. С друге стране, велике силе су страховале да би свако отпочињање непријатељстава могло да прерасте у сукоб широм Европе. Представници Стејт департмента на Блиском истоку и у Европи били су свесни експлозивности кризе, али нису саветовали нити предлагали било какву интервенцију своје државе. Међутим, председник Тафт је трпео притиске са других страна. Представници Бугара у Њујорку су тражили да спречи интервенцију европских сила у корист Турске а Албанци из Бостона су тражили помоћ за стварање своје националне државе. Апели за заустављање рата су стизали и из Берна, из Међународног бироа за мир. Амерички грађани су гајили наклоност према балканским народима и нису подржавали интервенцију великих европских сила. У писмима председнику Тафту грађани су навијали да балканске државе понизе Османско царство, јер је то заслужило, па чак и да САД треба да објаве рат Немачкој и Аустро-Угарској уколико наставе притисак на Србију.¹²

Изгледа да председник Тафт није имао ништа против укључивања у посредовање међу зараћеним странама и такав став је пренео Османском царству, Србији и Бугарској преко посредника Бертрона и уз помоћ амбасадора у Паризу и Цариграду, Херика и Рокхила.¹³ Премда је Османско царство предузело озбиљнију иницијативу да замоли Тафта за посредовање, Стејт департмент је био изричито против, изузев у случају да на томе инсистирају свих шест европских сила, као и све зараћене стране. Изгледало је да је Тафт осмислио план медијације пре него што су се тога латиле водеће европске силе, па до његовог спровођења никад није ни дошло.¹⁴

а од 1908. као отправник послова), Лондону, Паризу, као амбасадор у Костарики 1911, а од 1921-1930. био је амбасадор у Чехословачкој; Хантингтон Вилсон (Huntington Wilson) помоћник државног секретара САД (март 1909-март 1913).

¹¹ Текст овог меморандума је објављен под насловом *The United States and Anglo-German Rivalry*, *National Review*, vol.60 (1913) 736-750.

¹² William C. Askew and J. Fred Rippey, нав.дело, 75-76.

¹³ С. Р. Бертрон, њујоршки банкар, посредник у полузваничним преговорима на Балкану и у Русији.

¹⁴ William C. Askew and J. Fred Rippey, нав.дело, 76.

Уочи избијања Балканског рата Хантингтон Вилсон¹⁵, помоћник америчког државног секретара Нокса,¹⁶ закључио је да су економски интереси у Османском царству предуслов пријатељства, али и да се прваци ”доларске дипломатије” неће устезати да искористе немире у Османском царству за остварење својих интереса. На самом почетку Балканског рата за америчког амбасадора у Цариграду постављен је Рокхил¹⁷, који је добио инструкције да направи притисак на османске власти да ратификују концесије за железницу и руде које је тражила компанија ”Ottoman-American Development Company”. Када је државни секретар Нокс схватио да ће због политичке ситуације компанија повући депозит за склапање уговора о концесији послао је шефа блискоисточног одељења Стејт департамента да покуша да их убеди да се предомисле, што овај није успео. Да је османски парламент ратификовао концесију до новембра 1911, америчка влада би једноставно била приморана да се укључи у политичка збивања у региону.

Прве коментаре о заоштравању балканске кризе можемо пратити у *Њујорк Трибјуну*, који је пренео да је црногорски отправник послова у Константинопољу, Петар Пламенац у знак објаве рата Османском царству напустио град и то баш на рођендан свог краља. Њујоршки лист је 10. октобра 1912. године објавио велики чланак под насловом ”Црногорци поразили Турке у бици; Краљ Никола и синови на бојном пољу”.¹⁸ На насловној страни је објављена фотографија са Цетиња на којој краљ Никола предводи свечану процесију са својом ћерком, краљицом Италије, у пратњи краљице Црне Горе и краља Италије. У тексту се наводи да краљ Никола инсистира да помогне браћи у Старој Србији, где Турци масакрирају жене и децу. То је и био разлог што је црногорска војска напала османски гарнизон у Подгорици.¹⁹

Уводничар је пренео и ставове француске штампе о опасности од ширења балканског сукоба на велике силе. Претпостављало се да ће у случају победе балкански савезници поделити освојену територију, а у случају пораза, у помоћ словенској браћи ће сигурно прискочити Ру-

¹⁵ Хантингтон Вилсон, (Huntington Wilson) помоћник државног секретара САД (март 1909-март 1913).

¹⁶ Филандер Чејс Нокс (Philander Chase Knox, 1853–1921) био је амерички правник и политичар, налазио се на месту државног тужиоца, био је сенатор из Пенсилваније и државни секретар 1909-1913. године.

¹⁷ Вилијам Рокхил (William Woodville Rockhill 1854-1914), посланик САД у Грчкој 1897-99, Румунији 1897-99, Србији 1897-99; Кини 1905-09; генерални конзул САД у Атини 1897-98; амбасадор САД у Русији 1909-11, Османском царству 1911-13.

¹⁸ *Montenegrins Defeat Turks in Battle; King Nicolas and Sons on the Field*, New-York Tribune, October 10, 1912, 1-2.

¹⁹ Исто.

сија, па ће мир у сваком случају бити угрожен. Пренета је и вест да су српски и грчки посланик боравили на Цетињу не би ли утицали на одлагање ратних операција, али да су Црногорци то одлучно одбили и наставили по свом, како се верује, на подстрек Бугарске. С друге стране, у чланку се наводи да је након црногорске објаве рата дошло до студентских демонстрација у Цариграду, те да су војска и становништво престонице обузети јаким верским осећањима извршили велики притисак на Порту да покаже иницијативу у вођењу рата. *Трибјун* дописник из Цариграда је 9. октобра телеграфисао да су османски резервисти послати на фронт јер се сматрало да црногорска објава рата представља сигнал за општи напад балканских савезника. Османски војни кругови су сматрали да је Црна Гора задужена да задржава османске трупе док ће Бугарска и Србија извршити главни напад. Дописник *Трибјун* је оценио да балканске савезнице имају несумњиво добру стратегију да развуку османске снаге на дугачку линију фронта.²⁰

На другој страни издања од 10. октобра 1912. године, уз чланак "Црна Гора је сама објавила рат" објављена је и фотографија црногорског министра рата, сердара Јанка Вукотића (Serdar Janko Vonkotitch), који руководи мобилизацијом.²¹

Објављен је текст лондонског дописника, означен као свежа вест, да је у јутарњим часовима 9. октобра главнина црногорске војске напала Турке, тако што је принц Петар, најмлађи син краља Николе, испалио први хитац на османске положаје уз звуке црногорске химне коју је на лицу места свирао оркестар. Коментатор је претпоставио да ће за дан-два и остали балкански савезници објавити рат Османском царству и закључио да је акција великих сила потпуно пропала. Забележене су и чарке око Тузи и Берана између локалних становника и Османлија. "Изненадна објава рата од стране Црне Горе је још увек тема великих дискусија. Делује опште прихваћено да је поступила у договору са савезницима, а не спонтано. Међутим, неки немачко-аустријски кругови су склони да припишу овај поступак руским интригама. С друге стране, Турци тврде да је Црна Гора заправо инструмент осталих балканских држава."²²

Као коментар на претходне текстове у истом броју *Њујорк Трибјун* изашао је текст "Балкан и Хаг" у ком се османској влади признаје да је у случају Црне Горе, али и осталих балканских држава имала право

²⁰ *Montenegrin Diplomat Accredited to the Porte Leaves Post on His King's Birthday*, New-York Tribune, October 9, 1912, 2; *Montenegrin Army Dislodges the Turks*, New-York Tribune, October 10, 1912, 1-2.

²¹ *Montenegro Alone has Declared War*, New-York Tribune, October 10, 1912, 2.

²² Исто.

на жалбу због кршења одредби Хашке конвенције из октобра 1907. године. Коментатор је написао да свет не зна за било какве напоре Црне Горе да ангажује неку пријатељску државу као посредника у изглађивања сукоба са Османским царством, као и да није јасно да ли је послала Османском царству објаву рата, са одговарајућим образложењем, „Укратко, чини се да се Црна Гора понела као што су народи обичавали у доба пре конференције у Хагу и изгледа да сви њени суседи и европске силе посматрају тај корак без озлојеђености, па чак и као исправан.” Закључак чланка је да није пријатно што је муслиманска сила скренула пажњу хришћанским потписницима Хашке конвенције на недоследност у њеном спровођењу.²³

Дописник *Њујорк Трибјуна* из Цариграда је оценио као изузетно занимљиву изјаву османског војног аташеа Цамил-беја, како се турски официри не боје балканских народа, јер ће Црногорци, као и увек, водити герилски рат у брдима, Грке сматрају безначајнима, а Срби ће само бити испомоћ Бугарима, који су добри борци, али их има недовољно да би угрозили османску армију.²⁴

Ефекат кризе се озбиљно показао на Лондонској и осталим великим берзама, падом балканских вредносних папира. Тај тренд се наставио и у следећих неколико дана, па је на париској берзи дошло до још једног наглог пада хартија од вредности. Почетне црногорске победе и несигуран дипломатски став Русије изазвале су праву панику на берлинској берзи, која се могла назвати правом катастрофом.²⁵

У првим данима избијања рата коментари *Њујорк Трибјуна* су се односили на бројност трупа балканских савезника, јер су са разних страна стизале процене да се ради о милионским цифрама (око 2 милиона). Коментатор је на основу броја становника проценио колика је могућност мобилизације.²⁶ Становништво Црне Горе је бројало око 250 000 људи, али је „за сваког мушкарца озбиљно кривично дело да иде ненаоружан или да не буде вешт у употреби оружја: што има за резултат да у миру располаже са једанаест бригада и борбеном моћи од 50 000.” Коментатор је проценио да би целокупан број војника зараћених страна

²³ *Balkans and the Hague*, New-York Tribune, October 10, 1912, 8.

²⁴ *Montenegro Alone has Declared War*, New-York Tribune, October 10, 1912, 2;

²⁵ *Stubborn Battle Close to Scutari*, New-York Tribune, October 12, 1912, 3.

²⁶ *Balkan War Strength*, New-York Tribune, October 11, 1912, 5. У процени њујоршког листа Бугарска је имала око 4 400 000 становника, па се сматрало да може мобилисати око 235 000 војника, Србија има 3 милиона становника и могућност подизања 110 000 војника, Грчка има 2 750 000 становника, али слабу војну организацију и очекивала се мобилизација 50 000 војника, а Црна Гора има око 250 000 становника, али би могла сакупити 50 000 војника, док је број становника Османског царства преко 25 милиона, а номинална снага војске је 375 000 у миру и око 700 000 по избијању рата.

износио мање од милион и да ће се ратне операције водити углавном на копну. Рат ће сигурно бити жесток јер ”Турци и Црногорци су рођени бојовници, а Бугари се убрајају у најнемилосрдније ратнике. Срби су јуначки борци, а упркос озбиљног занемаривања војне обуке и дисциплине и Грци имају у себи штофа за добре војнике.”²⁷

Након вести о освајању Тузи, коментатор њујоршког листа је у тексту ”Непопустљива битка близу Скадра” од 12. октобра написао да ће Скадар (Scutari) вероватно ускоро пасти у шаке Црногорцима, сем уколико се оближња албанска племена не прикључе османској војсци. Уз оцену да Порта није озбиљно схватила црногорску претњу и да није имала припремљену војску на граници, као што је има на граници са Бугарском и Србијом, *Трибјун* је закључио да би се општи сукоб на Балкану могао избећи јер остале балканске савезнице ипак нису још објавиле рат.²⁸

У уводнику недељног издања *Њујорк Трибјуна* од 13. октобра, ”Померање Великих сила ка рату на Балкану” писало је да је ”европски концерт шала” и предвиђала се могућност да ће Аустрија покушати да изврши анексију Санџака, што би дало сигнал за руско напредовање.²⁹ Уводничар је проценио да су ставови Аустрије узроци озбиљног немира у Европи, јер се сматрало да предстоји сукоб са Русијом, те да мали балкански пламен може резултирати пожаром широм целе Европе. Аустријска љубомора према Русији, њене амбиције ка Солуну, као и скорашња анексија Босне и Херцеговине сведоче о продору на југо-исток, чврсто подржаном од стране Немачке. ”Тренутна усмереност ка Новопазарском санџаку представља велику опасност, јер је становништво углавном српско, а његовим заузећем прекинула би се физичка повезаност Србије и Црне Горе”, заључио је уводничар *Њујорк Трибјуна*.³⁰

Пратећи даљи ток борби, Њујорк Трибјун је 15. октобра објавио вест свог дописника да Црногорци поново побеђују и да је лично краљ Никола истакао црногорску заставу након освајања тврђаве Тузи (fortress Shipchanik). Дописник се запитао на који начин ће Црногорци да хране заробљених 3000 Турака. Црногорске групе под вођством генерала Мартиновића су се оштро сукобиле са Турцима код Тарабоша и са обе стране било је жртва (са османске 300, а црногорске 100), османске

²⁷ The Turks and Montenegrins are natural born warriors, and the Bulgarians are among the most ruthless of combatants. The Servians are hard fighters, and despite their gross neglect of military training and discipline the Greeks have in them the making of good soldiers. *Balkan War Strength*, New-York Tribune, October 11, 1912, 5.

²⁸ *Stubborn Battle Close to Scutari*, New-York Tribune, October 12, 1912, 3.

²⁹ *Great Powers Drift Toward War in Balkans*, New-York Tribune, October 13, 1912, 1.

³⁰ Исто.

куће су спаљене и Црногорци су прешли реку Бојану. Османлије су напале Србију код Ристовца и премда је то било изненађење, Срби су прихватили борбу која још увек траје.³¹ У тексту ”Беране пада у руке Црногорцима” дописник из Подгорице је известио да се после оштре борбе Беране предало Црногорцима, пошто је 7000 Турака и Албанаца побегло, а 1200 заробљено. Коначни напад је почео под окриљем мрака, кад су Црногорци заробили два Крупова топа са муницијом. До ујутру је дивизија под генералом Вукотићем пробила османске линије и потпуно окружила град, који се пре подне у 11 сати предао. ”Сцене марширања црногорских трупа кроз град су биле дирљиве. Читаво становништво се окупило на улицама да пожели добродошлицу својој планинској браћи. Људи су плакали од среће јер су видели коначно ослобођење Срба од вековне потчињености. Краљ Никола је издао прокламацију којом је затражио од војника да умире своју жестину и прилагоде се модерним условима ратовања, који захтевају артиљеријску припрему пре покушаја освајања утврђених положаја.³²

Крајем октобра извештач *Њујорк Трибјун* из Лондона је разговарао с познатим америчким бизнисменом и бившим владиним званичником који се управо вратио са Цетиња. Неименовани бизнисмен је рекао да је неминовно црногорско освајање Скадра, које је планирано већ три године, али је ипак рат избио прерано. Напуштајући Цетиње, бизнисмен је посетио северну армију и сазнао да очекују спајање са српским одредима, с којима ће продужити у сусрет Грцима између Скопља и Битоља. То га је навело да закључи да балкански савез ради у савршеној хармонији, али да црногорски и српски дипломате већ раде на неком уговору попут Берлинског, јер очекују скору интервенцију великих сила, а и не иде им у корист мировни уговор Османског царства са Италијом. ”Црногорски војници су добро наоружани и опремљени. Они су изванредни борци. Једино питање је како могу да поднесу дисциплину, с обзиром да су навикли на герилско ратовање.”³³

У штампи је редовно праћен ток опсаде Скадра, дата је мапа напредовања балканских савезника и забележено је спајање српских и црногорских снага код Сјенице, први пут после пет векова.³⁴

Предлагано је да амерички дописници издејствују присуство на фронту тако што ће обезбедити виски, правећи алузију на то како су

³¹ *Bulgarian Envoy asks Passports*, New-York Tribune, October 15, 1912, 3.

³² *Berana Falls to the Montenegrins*, New-York Tribune, October 17, 1912, 5.

³³ *Capture of Scutari Believed Inevitable*, New-York Tribune, October 22, 1912, 2.

³⁴ *Troops close to Scutari*, New-York Tribune, October 25, 1912, 6; *Scutari Beseiged. Montenegrins Meet Annihilating Fire from Turks*, New-York Tribune, October 26, 1912, 5; *Scutari Bombarded from Three Points*, New-York Tribune, October 28, 1912, 2.

француски ратни извештачи преко шампањца добили дозволу да извештавају из Руско-јапанског рата.³⁵

Након што је дао оставку на место посланика у Грчкој, амерички дипломата Џорџ Хигинс Мозес је боравио на Цетињу у време кад је Црна Гора објавила рат Османском царству³⁶. Своје велико интересовање за догађаје на Балкану показао је у интервјуу у ком се заложиио за поделу европске Турске. ”Више је него вероватно да ће источни део Македоније допасти Бугарској, да ће Стара Србија са делом Новопазарског санџака припасти Србији, а његов остатак и земља Малисора, са границом северно од Јањине Црној Гори. Југоисточни део Македоније и цео Епир, Крит и Егејска острва ићи ће Грчкој. Централни део Македоније до Солуна би могао бити дат Србији како би директно изашла на море и тиме заувек решила економске и политичке тешкоће са Аустријом. С друге стране, интереси Аустрије су строго комерцијални и не би требало да праве проблем јер цео договор води развоју индустрије”, прокоментарисао је Мозес.³⁷

Вашингтонски званичници су инсистирали да два бојна брода (”Тенеси” и ”Монтана”) послата у Дарданеле немају никакво политичко значење, нити жељу да се учествује у концерту сила, већ искључиву улогу заштите живота америчких грађана који се налазе у Османском царству.³⁸ Након свега четири недеље сукоба балкански рат је довео до скоро невероватног исхода – Османско царство је избрисано са Балкана, изузев поседа око Цариграда. У недељном уводнику *Њујорк Трибјун* је проценио да је намера савезника да поделе албанску обалу између Србије, Црне Горе и Грчке, што би коначно одвојило Аустрију од Солуна и распршило четрдесетогодишње италијанске аспирације према супротној обали Јадрана.³⁹ Дописник из Лондона је јавио да, и поред снажног противљења Аустрије, српска војска наставила свој победнички марш ка јадранској обали. Трећа српска армија се спојила са црногорском војском код Љеша и заједно су наставиле ка Драчу, премда су се кретале споро јер нема путева. Дописник је пренео најаве стварања независне државе Албаније, као последицу поштовања начела ”Балкан балканским народима”, али је било нејасно да ли би била под османским или аустријским протекторатом, с тим што је ”кључно питање нека врста

³⁵ *War Correspondents*, New-York Tribune, October 28, 1912, 7.

³⁶ George Higgins Moses, од 1909. до 1913. године изванредни посланик и опуномоћени министар САД у Књажевини и Краљевини Црној Гори са седиштем на Цетињу, 1910 – 30. 9. 1912.

³⁷ *American Diplomat Awards the Spoils*, New-York Tribune, November 3, 1912, 3.

³⁸ *U.S. Armored Cruisers Ordered to War Zone*, New-York Tribune, November 9, 1912, 2.

³⁹ *Ready to Blow up St. Sophia Mosque if Bulgars Enter*, New-York Tribune, November 10, 1912, 1.

аутономне организације са апсолутним имунитетом од контроле Словена”.⁴⁰ Дописник је сматрао да нема смисла да избије рат око тога да ли ће Србија имати луку на Јадрану.⁴¹ У извештају из Ријеке Црнојевића стајало је да је краљ Никола дао одсечан одговор аустроугарском министру који је желео да уручи представку о црногорској акцији против Љеша и луке Сан Ђовани ди Медуа, речима да одбија чак и сугестију да два српска краљевства неће добити дозволу да окупирају Сан Ђовани и Љеш, поготово у тренутку кад не постоје ни Османско царство ни Албанија.⁴² Убрзо је дошло до успеха црногорских трупа генерала Мартиновића и освајања Сан Ђовани ди Медуа.⁴³

У издању од 2. децембра 1912. лист *Њујорк Трибјун* је пренео да се краљ Никола лично обратио трупама у штабу у Груды, а потом је командовао дводневним бомбардовањем Скадра. Срби су ушли у Драч без иједног испаљеног метка, а добродошлицу су им пожелели и муслимански свештеници.⁴⁴

На насловној страни *Њујорк Трибјун* од 4. децембра нашли су се краљеви Грчке, Србије, Црне Горе и Бугарске, као победници над Турцима.⁴⁵

Предвиђало се да ће на мировној конференцији у Лондону бити јасан положај Црне Горе: ”Није мистерија да се мала краљевина може малтене сматрати руском провинцијом, а црногорска армија као контингент московских снага”.⁴⁶ У Меморандуму Црне Горе тражена дозвола за окупацију западног дела Новопазарског санџака, Пећи, Ђаковице и Скадра са двадесетак миља јадранске обале до ушћа Дрима. ”За Црну Гору Скадар представља питање живота и смрти. У случају да не припадне Црној Гори, могло би да дође до револуције, која би резултирала падом династије и уједињењем са Србијом, за шта већ одавно постоји воља у народу.”⁴⁷

По завршетку ратних операција вести о Балкану су сводиле на белешке на последњим страницама издања, али су се редовно праћена дешавања у вези скадарске кризе. У фебруару 1913. године забележено је да је напад Црногораца на брдо Тарабош, који траје већ три дана, ре-

⁴⁰ *Serbs Begin March on Coveted Port*, New-York Tribune, November 11, 1912, 2.

⁴¹ *Question Whether Serbia Shall or Shall Not Have Port on Adriatic Too Small for Europe to Fight Over*, New-York Tribune, November 12, 1912, 2.

⁴² *Scutari Close Pressed. Montenegrin King Refuses to Listen to Austria Hungary*, New-York Tribune, November 15, 1912, 2.

⁴³ *A Montenegrin Success*, New-York Tribune, November 18, 1912, 2; *Fighting on the Adriatic*, New-York Tribune, November 20, 1912, 8.

⁴⁴ *Shells Fall in Scutari; Albanian Flag Lowered*, New-York Tribune, December 2, 1912, 3.

⁴⁵ *Balkan States Except Greece Sign Armistice*, New-York Tribune, December 4, 1912, 1.

⁴⁶ *Peace Delegates Begin Their Sessions To-Day*, New-York Tribune, December 16, 1912, 6.

⁴⁷ *What Montenegro Wants*, New-York Tribune, January 8, 1913, 3.

зултирао великим бројем жртава, 2500 Црногораца и 4000 Османлија.⁴⁸ Међутим, процењивало се да би Скадар могао да потпали фитиљ новог "Великог рата", јер Црна Гора непрестано апелује на Русију, а Аустрија се и даље противи њеној експанзији.⁴⁹ Наставак скадарске кризе је испраћен и у тексту под насловом "Аустрија улази да спаси Скадар", приликом покрета аустријских бродова ка Скадру, што је представљало реакцију на дуготрајно бомбардовање од стране црногорске војске и покушај спречавања српских појачања која су се упутила из Солуна ка Драчу и Скадру.⁵⁰ У тексту "Невоље са Црном планином" коментатор *Њујорк Трибјун* је закључио да је по среди очигледна интервенција Аустро-Угарске која је наредила Црној Гори на који начин би требало да поступи у случају Скадра. "Разлог оваквог мешања је очигледан. Аустрија жели по сваку цену да затвори Србији пут ка Јадрану, и стога није вољна да дозволи Црној Гори да прошири територију ка југу, јер би на тај начин био осигуран пролаз Србији ка мору."⁵¹ И *Вашигтон Пост* је у тексту "Нације пред пуцањем" навео да ће Аустрија послати Црној Гори ултиматум да Скадар мора бити албански, али да је краљ Никола одлучан у својим намерама: "Или ћу се вратити на Цетиње као освајач Скадра или се уопште нећу вратити."⁵² Извештаји су се у сличном тону настављали и следећих дана. "Црној Гори забрањено ултиматумом" је био текст лондонског дописника који је јавио да је Аустрија послала 6 великих носача, 14 торпедних бродова и 3 борбене крстарице спремне да униште малу силу. Краљ Никола је и даље тврдио да његова војска бомбардује само војне посаде у Скадру, а не цивилне циљеве. Притисак Аустрије извршиће и барон Гисл на Цетињу који ће предати захтев да Скадар остане албански.⁵³ Аустријска демонстрација силе над Црном Гором изазавала је немир широм Европе, Француска и Немачка су преплављене таласима шовинизма и међусобно су се оптуживале за провокације, Русија је вршила мобилизацију на западној граници, а у Бугарској је тињало непријатељство према Грчкој и Србији.⁵⁴ *Вашигтон Пост* је 29. марта 1913. године јавио да је Скадар поново нападнут и да ће велике силе блокирати Црну Гору.⁵⁵

По извештају дописника *Њујорк Трибјун* са Цетиња блокада луке Бар је отпочела 5. априла када је осам страних ратних бродова (3

⁴⁸ *Battle Before Scutari*, New-York Tribune, February 11, 1913, 5.

⁴⁹ *Outlook in Europe Again Grows Dark*, New-York Tribune, February 16, 1913, 7.

⁵⁰ *Austria Steps in to Save Scutari*, New-York Tribune, March 21, 1913, 3

⁵¹ *Black Mountain Troubles*, New-York Tribune, March 22, 1913, 8.

⁵² *Nations Near Break*, The Washington Post, March 22, 1913, 3.

⁵³ *Montenegro Menaced with an Ultimatum*, New-York Tribune, March 22, 1913, 3.

⁵⁴ *Europe in the Throes of Another War Scare*, New-York Tribune, March 22, 1913, 3.

⁵⁵ *Turks Flee in Panic*, The Washington Post, March 29, 1913, 9.

аустријска, 2 италијанска и по један британски, немачки и француски) затворило прилаз луци.⁵⁶ На насловној страни 7. априла је објављена фотографија краља Николе који ”истрајава у нападу на Скадар” и ”одбија да се плаши”. У тексту ”Балкански савезници подржавају Црну Гору; Пркоси целој Европи” дата је мапа Црне Горе и Скадра који је представљен као ”кост раздора”. ”Црна Гора има 28 миља обале, њена површина је двоструко већа од Менхетна и Лонг Ајленда, а има око 250 000 становника, што износи око пола Бронкса.”⁵⁷

Дописник *Њујорк Трибуна* је 13. априла известио да је руска декларација заслужила захвалност читаве Европе и да је опасност од великог рата ствар прошлости, па је чак и Беч задовољан. ”Одважна мала Црна Гора, чија хомерска храброст у суочавању с противљењем читаве Европе изазива усхићене симпатије Француске, добиће малу територијалну и финансијску надокнаду за одрицање од Скадра, а спекулише се сумом од 6 милиона долара.”⁵⁸ У издању од 24. априла у тексту под насловом ”Силе у дилеми услед пада Скадра”, дописник излаже ситуацију насталу после пада Скадра након 24-часовног напада. Први потез је направила Аустрија која је затражила да силе приморају Црну Гору да се евакуише са албанске територије или да јој преда мандат да то сама спроведе. Уз текст су објављене фотографије краља Николе, принца Мирка и Есад-паше, команданта Скадра. Постављено је питање шта ће Европа урадити.⁵⁹

Након пада Скадра у црногорске руке, изгледало је да је криза на врхунцу. Америчка јавност стала је на страну мале силе. Помало иронични коментар *Њујорк Трибуна* од 27. априла гласио је: ”Пали Скадар се чини Европи подједнако досадним проблемом као и што је био Црној Гори неосвојен... Заиста је покварен и изопачен потез Црне Горе да заузме Скадар у отвореној и херојској борби против жеља Аустро-Угарске. Али, шта је за Аустро-Угарску било да присвоји Босну и Херцеговину против одредби свечаног уговора у који је ступила са осталим силама?... Али Американци поштују одважност и презиру силеције где год их примете, и са ове дистанце и с ове непристрасне тачке гледишта нема разлога што би се Црна Гора одрекла награде коју је поштено и храбро освојила...”⁶⁰ Међутим, недуго потом, на насловној страни њујоршког листа од 28. априла изашао је текст ”Освајање Скадра је било намештаљка” у ком се истиче да је краљ Никола употребио адут и да је у

⁵⁶ *Europe is again on Verge of War*, New-York Tribune, April 6, 1913, 9.

⁵⁷ *Balkan Allies Back Montenegro; Defy all Europe*, New-York Tribune, April 6, 1913, 1.

⁵⁸ *Russia's Declaration Gratifies all Europe*, New-York Tribune, April 13, 1913, 9.

⁵⁹ *Powers in Dilemma by Scutari's Fall*, New-York Tribune, April 24, 1913, 4.

⁶⁰ *The Problem of Scutari*, New-York Tribune, April 27, 1913, 10.

посед Скадра дошао договором са командантом тврђаве Есад-пашом. Европа се суочила с новим проблемом јер се Есад-паша прогласио за краља Албаније, па су нејасни даљи потези Аустрије.⁶¹

У редовном спољнополитичком коментару *Њујорк Трибјун* под насловом "Јогунасти Балкан" наводи се: "Нове компликације настају дневно у балканском региону. Црна Гора прави невоље силама на десетак различитих начина. Србија, Бугарска и Грчка су почеле да се цењају око поделе плена...а сада се нова невоља појавила у Албанији где живописни лик Есад-паша прилагодљиво и са жаром игра своју улогу ометача... Постоји основ да се претпостави да је велики део ове невоље производ тајних интрига које Турска зна тако добро да спроводи". Закључак коментатора је да би смртна опасност од великог рата могла бити избегнута тако што ће балкански проблеми бити препуштени на решавање самим балканским народима, уместо што њима манипулишу похлепне стране силе за своје интересе.⁶² Неколико дана касније *Трибјун* спољнополитички коментатор је у тексту "Опрез на Цетињу" написао: "Русија је пре неколико година сматрала и говорила о Црној Гори као о "једином пријатељу у Европи". Пријатељство Црне Горе имало је вредност за Русију. Међутим, Русија се ставила међу непријатеље Црне Горе и упозорила је да не може да је подржи у захтеву за њена права против агресије Аустро-Угарске. Без сумње да би за Црну Гору било величанствено да стоји против целе Европе, али такође несумњиво је да то не би био обазриви патриотизам. Та борба би се могла завршити само на један начин, што би то био и крај Црне Горе." Коментатор је саветовао да је за једну државу боље да јој се одузме ратни плен који је легитимно освојила, него да престане да постоји. Премда су кружиле гласине да би Аустро-Угарска желела да јој мала држава и даље пркоси, како би имала повод да је покори, *Њујорк Трибјун* је сматрао да Црној Гори треба одати поштовање и обезбедити компензацију за награду које се одриче.⁶³

Једино је *Вашигтон Пост* у тексту "Молбе за мир" пренео наде како би нова влада Вилсона и Брајана требало да се понаша, кад се над Европом наднео облак рата и трке у ратним бројевима. "Од новог председника САД потиче мудрија и племенитија визија политике од оне коју познаје Европа. Са Брајаном на челу спољне политике разумно је очекивати да ће Америка са ентузијазмом сарађивати са Великом Британијом како би спасла саму Европу."⁶⁴

⁶¹ *Scutari's Capture Was a Put-Up Job*, New-York Tribune, April 28, 1913, 1.

⁶² *The Balky Balkans*, New-York Tribune, May 3, 1913, 8.

⁶³ *Discretion at Cetinje*, New-York Tribune, May 6, 1913, 8.

⁶⁴ *Pleas for Peace*, The Washington Post, March 10 1913, 6.; Вудро Вилсон (Woodrow

Серију написа о Црној Гори *Вашигтон Пост* је наставио почетком маја 1913. текстом ”Криза на Балкану због Американаца”, у ком се каже да су хиљаде Црногораца који живе у Америци отпловили ка отаџбини када је избио рат са Османским царством. Међутим, већина њих се у Америци окренула ка супериорном републиканском моделу, а дуготрајна опсада Скадра их је само уверила да краљ Никола није способан да предводи војску, те су те дуге дане искористили да шире републиканску пропаганду и незадовољство у војсци. Лист сматра да је краљ тога свестан и да ће због великог притиска сила, а и због унутрашњих проблема абдицирати и то у корист краља Петра. ”Краљ Никола више не захтева главе Турака. Задовољан је њиховим носевима и ушима, и корпе ових ужасних трофеја му се шаљу са фронта као израз цивилизацијског нивоа и моралног прогреса Црногораца под његовом владавином.”⁶⁵

”Неке цртице о упорним Црногорцима; Владар изазива читаву Европу на борбу” је наслов текста у *Вашигтон Посту*, од 4. маја 1913. године, преко целе стране. ”Неустрашив, здрав и снажан, иако у 72. години, храбри стари монарх је одбио да буде одвраћен од свог плана. После бриљантне победе Црногораца, Франц Јозеф је дао ултиматум, који је Никола одбио као Ајакс муње. Црна Гора је груба планинска земља и има територију као пола Њу Џерзија, а њени становници су рођени борци, који негују традицију ратовања. Чини се да је краљ Никола „мозак“ стварања Балканског савеза. Црногорци припадају српској грани словенске расе.”⁶⁶ Пост је пренео изјаву америчког амбасадора Џорџа Мозеса⁶⁷ да краљ Никола познаје скоро све у свом краљевству и може са сваким да разговара; то је последња патријархално организована држава, а краљ је екстремно популаран. Црна Гора је једина од балканских држава која се држала против Турака 500 година и није се предала...

Wilson), председник САД 4. март 1913-4. март 1921; Вилијам Џенингс Брајан (William Jennings Bryan), демократа, кандидат за председника САД у три наврата (1896, 1900, 1908). Председник Вилсон га је именовao за државног секретара 1913-1916.

⁶⁵ *Crisis in Balkans Due to Americans*, The Washington Post, May 2 1913, 6.

⁶⁶ *Some Traits of the Sturdy Montenegrins; Ruler Challenges all Europe to Battle*, The Washington Post, May 4, 1913, 7.

⁶⁷ Од 1905. до 1907. године Џон Б. Џексон је био изванредни посланик и опуномоћени министар САД у Књажевини Црној Гори. Боравио је у Атини, а на Цетиње је долазио по потреби своје дипломатске мисије. Од 1907. до 1909. године изванредни посланик САД у Књажевини Црној Гори са седиштем на Цетињу, био је Ричмонд Пирсон 20. 5. 1908 – 29. 6. 1909. Од 1909. до 1913. године изванредни посланик и опуномоћени министар САД у Књажевини и Краљевини Црној Гори, са седиштем на Цетињу био Џорџ Х Мозес, U.S. Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary in Montenegro 31. 5. 1910 – 30. 9. 1912. Године 1913. у истом својству дипломатску мисију САД у Краљевини Црној Гори вршио је Џејкоб Гоулд Шурман, 16. 8. 1912 – 18. 8. 1913 .

Црногорци ратују пешадијом, немају коњицу, оружје им је подарио цар Русије. Омиљена разбигра је плес, тзв. оро. Врло су вредни, раде у пољу, плаше се демона и вампира. Црногорци носе живописну одећу, црвени капут са златним везом и црном капом. "Црногорци су велики пушачи, посебно цигарета", наставља Мозес, "младићи се међусобно везују обичајем да се заклињу на вечно братство (побратимство), ова веза која се потврђује у цркви, не може се доживотно прекинути..."⁶⁸

Вашигтон Пост је под насловом "Завршена скадарска криза" прокоментарисао да је град предат великим силама. Од дописника из Франкфурга преузео је вест да се очекује да краљ Никола ускоро абдицира.⁶⁹ Вашингтонски лист се у неколико текстова бавио личношћу краља Николе. У тексту "Краљ продаје тајне" од 11. маја 1913. тврдило се да ће у краљевим мемоарима бити јасно да се угледа на два државника, Наполеона и председника Рузвелта, кога жели да достигне у политици. Сматрао је да се уз белгијског краља Леополда може убројити у људе који су рођени да раде велика дела.⁷⁰ Други текст је *Вашигтон Пост* објавио 2. јуна 1913, "Краљ убрзао рат зарад личне користи", у ком се наводи: "Новчаник Краља Николе од Црне Горе није у складу с његовим схватањем краљевске величине". Наиме, аутор текста је претпоставио да је до рата дошло јер један од водећих париских финансијера није хтео дати зајам црногорском владару, већ је обећао да ће краљу поклонити 3 милиона франака, уколико му 4 дана раније јави тачан дан објаве рата. Стога је Никола пожурио да објави рат пре савезника, а за то време је француски финансијер зарадио на берзи.⁷¹

Други балкански рат није изазвао веће интересовање америчке штампе. Забележено је неколико сукоба, а одговорност за рат је приписана бугарској страни. У спољнополитичком коментару *Њујорк Трибјунa* под насловом "Српско - бугарски спор" истиче се да је до неразумеванја дошло јер су знатно промењене околности од марта 1912. године, када је уговор о савезу склопљен. Тада се није очекивало да ће бити формирана независна држава Албанија и да ће та територија бити подељена. "Сада, кад је Србији забрањен приступ Албанији, природно је да тражи надокнаду на другом месту и да не жели да сва територија коју је освојила од Турака буде предата Бугарској... Евидентно је да се већ традиционални ратни облак над Балканом још увек није разишао."⁷²

⁶⁸ *Some Traits of the Sturdy Montenegrins; Ruler Challenges all Europe to Battle*, The Washington Post, May 4, 1913, 7.

⁶⁹ *Scutari Crisis Ended*, The Washington Post, May 6, 1913, 3.

⁷⁰ *King Sells Secrets*, The Washington Post, May 11, 1913, 14.

⁷¹ *King Hurried War for Personal Gain*, The Washington Post, June 2, 1913, 6.

⁷² *The Servo-Bulgarian Dispute*, New-York Tribune, May 28, 1913, 8.

Током Другог балканског рата Бугарска је покушала да измоли интервенцију Сједињених Америчких Држава, али је добила одговор да би ипак било најбоље да се избегне формални захтев. ”Понижење Бугарске” је коментар *Њујорк Трибјуна* од 10. августа, који каже да Бугарска може само сама себе да криви. Од 160 000 квадратних километара освојених од Османског царства, Бугарска је желела да узме 87 000, а да да Србији 26 000, Грчкој 11 000 и Црној Гори 7200. С друге стране, Србија и Грчка су предлагале да Бугарска узме 61 000, Србија 36000, Грчка 27 000 и Црна Гора 7000 квадратних километара. ”То би и даље био лавовски плен за Бугарску, премда је Србија у рату освојила бар 1000 квадратних километара више од Бугарске.”⁷³

По завршетку ратова, прелази се на ведрије теме, културу и моду. ”Драма краља Николе” је наслов текста у ком се наводи да је ”Балканска царица”, дуго најављивана драма краља Николе, преведена на енглески. Суд критике је био оштар - тон драме се чинио сувише патриотски, на нивоу политичких новинских чланака и без ”праве драмске заслуге.”⁷⁴

У првим годинама XX века оцене америчке штампе о владарима Србије и Црне Горе нису били претерано позитивне. Што се Србије тиче, лоши коментари су били упућени краљу Петру због начина доласка на престо. Ни написи о кнезу Николи не могу се окарактерисати као позитивни, а вероватно су били производ утицаја бројне црногорске емиграције. Међутим, Балкански ратови су донели промену атмосфере у америчкој јавности и растућу наклоност према националним државама на Балкану. Америчка јавност је била прилично детаљно обавештена о ратним операцијама које је водила Црна Гора у Балканским ратовима. Јасне су и симпатије према националним покретима балканских држава, посебно показане током скадарске кризе, као и одређена доза подозрења према ”старим” монархијама, Аустро-Угарској и Османско царство. Балкански ратови су, као очигледна припрема великог европског сукоба, определили Сједињене Америчке Државе да се заинтересују и за балканске проблеме. То интересовање ће се испољити у већем облику у Првом светском рату, кроз политику преседника Вудроа Вилсона и активно учешће у обликовању нове мапе Европе на мировној конференцији у Версају.

⁷³ *The Humiliation of Bulgaria*, New-York Tribune, August 10, 1913, 8.

⁷⁴ *Before the Footlights & Behind the Scenes*, New-York Tribune, September 21, 1913, 7.

Biljana VUČETIĆ

THE UNITED STATES' PUBLIC ATTITUDES ON MONTENEGRO
IN THE BALKAN WARS 1912-1913

Summary

The Balkan Wars 1912-1913 have brought the change in American public opinion considering growing sympathies towards Balkan people. At the beginning of XX century American newspapers had no special interest in Balkan affairs. Moreover, the reports on Serbia and Montenegro created the image which could not be described as positive one. Most of the articles considering Balkan states were taken over from European press, which condemned Serbian king Peter's accession to the throne. Also, many information in American press were provided by Montenegrin immigrants, who tended to defame king Nicolas of Montenegro. The series of events on the world stage in the first decade of XX century slowly began to change the American perspective, which culminated with the events in 1912. The newspapers shared detailed information on military campaigns, particularly during the siege of Scutari. In many articles appeared suspicion for the intentions of so called Old monarchies, Austria Hungary and the Ottoman Empire. It was obvious that soon time is coming for a big European strife, and that the USA should take interest in European problems, principally for the current one in the Balkans. American public opinion supported national movements of Balkan peoples. This kind of attitude remained during the WWI, having its peak in the policy of president Woodrow Wilson and his influence on the drawing of the new map of Europe at the Versaille Conference in 1919.